

Rajko Cibic, *Spomini Slovencev v tujski legiji*. Ljubljana : Slovenska matica 1998. 168 strani.

Francoska Tujska legija je morda najbolj slavna in razvpita vojaška enota 20. stoletja. Paradoksalno pa je, da je sloves elite dobila predvsem na podlagi velikih in nikomur koristnih porazov. Camerone in Dien Bien Phu sta le najbolj znana izmed njih. K nastanku in ohranjanju mita o legiji so nemalo prispevali literatura ter film in televizija. Ni čudno, da celo vojaške revije legijo marsikdaj štejejo med specialne enote in da jo obdaja meglica skrivnostnosti.

Knjiga dolgoletnega legionarja Rajka Cibica je zatorej dobrodošel prispevek k razbitju napačne podobe, ob tem pa še nadvse sproščajoče branje. Čeprav se avtor večkrat opravičuje zaradi svojih – po njegovem skromnih – spisateljskih sposobnosti, mu tega ne bi bilo treba. Pero mu namreč teče dovolj gladko, da tekst dobi precej mediteranske ali francoske živahnosti in da je branje užitek. Vse pa je ilustrirano še s slikovnim gradivom.

Cibic, primorski Slovenec, ki se je rodil tik pred 1. svetovno vojno, je v Francijo prebežal, da bi se izognil težavam v Italiji in Jugoslaviji. Mladi revolucionar pač ni želel služiti v nobeni njunih vojska. Čeprav prepričan komunist, je kariero v Franciji začel kot stavkokaz na marsejskih dokih, po izgubi dela in zavrnitvi s strani nabornega centra mednarodnih brigad zaradi pomanjkanja vojaških izkušenj pa je vstopil v legijo. Kljub temu, da njegova »rdeča« preteklost ni bila skrivnost, je dosegel častniški čin in v dveh desetletjih legionarske službe napravil solidno kariero. Nekaj težav je imel le s pridobivanjem državljanstva Republike. Po izstopu iz vojske je (že francoski državljan) ostal v Franciji kot poslovnež in nazadnje kot upokojenec ter aktivni član združenja nekdanjih legionarjev.

Spomini Slovencev v tujski legiji so res samo spomini in ne zgodovina legije ali prikaz njenega današnjega položaja. Avtor nas popelje skozi svoje legionarsko in civilno življenje ter čez velik del sveta, ki ga je videl v okviru svojega službovanja: Afrika, zahodna fronta (v 2. svetovni vojni) in Indokina so glavne postaje na poti. Če verjamemo zgodbam o dolgi roki in slonovskem spominu legije, potlej lahko sumimo, da nam je avtor kakšna neprijetna dejstva tudi zamolčal. A tudi ta celotne slike verjetno ne bi kaj dosti spremenila.

In zakaj Cibic razbija mit? Ker nam pokaže monotonost življenja v puščavah in pogorjih Magreba, kjer sta bila edino razvedrilo legionarjev alkohol in obiski v *Bordel militaire de campagne* (BMC). Ker evropsko kampanjo legije opiše kot skupek nesposobnosti, srečnih naključij, pivskih in seksualnih podvigov ter nekaj pogumnih odločitev, vojno v Indokini pa predvsem kot monotono opravilo in (ker je bil sam večji del časa v zaledni službi) borbo s kupi papirja. Nenazadnje tudi slike debeloličnega in kratkovidnega avtorja niso to, kar si marsikdo predstavlja pod utrjenim legionarjem.

Toda častnik Cibic se večkrat spomni žalostnih usod svojih podrejenih, sobojevnikov in nasprotnikov, tako da mu ne bi mogli očitati neobčutljivosti in trivializiranja vojne. Vseskozi poudarja še zvestobo svoji drugi domovini legiji in Franciji; njegova kritičnost ni zajedljivost razočaranja, marveč preprosto podajanje njegovega videnja stvari. Legija je gotovo edinstvena ter izvrstno izurjena vojaška enota in malo resnice ji zanesljivo ne more škoditi.

Knjiga *Spomini Slovencev v tujski legiji* morebiti ni epohalen prispevek k slovenski (ali francoski) vojaški zgodovini, je pa dobrodošel opomin, da ta ni nujno kronika junaških dejanj in album izjemnih posameznikov. Ako pa bo komu razblinila romantične predstave in ga odvrnila od poti v legijsko naborniško središče, najbrž ne bo nič narobe.

Rok Stergar

Tolminski zbornik 1997. Tolmin : Muzej, 1997. 552 strani.

Septembra 1997 je po dolgih letih ponovno izšel *Tolminski zbornik*. To je tretji zbornik. Prvi je izšel leta 1956, drugi pa leta 1975. Omeniti moramo še posebno izdajo iz leta 1980, *Potresni zbornik*. Po njem je bilo sicer izdanih kar nekaj publikacij s tolminsko tematiko. Leta 1987 so bili v tematski številki *Zgodovinskega časopisa* objavljeni referati 23. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, ki je potekal v Tolminu oktobra 1986. Leta 1994 pa je izšla tolminska tematska številka

domoznanske revije *Kronika*. Številna nova spoznanja in odkritja, ki so nastajala z novimi raziskavami, so napovedovala, da ni bojazni za pridobitev gradiva za objavo, kar tudi sicer dokazuje obseg novega zbornika – 552 strani.

Uredniški odbor v sestavi Janez Dolenc (glavni urednik), Damjana Fortunat Černilogar, Marta Filli, Edo Kozorog, Viljem Leban, Radovan Lipušček in Rafael Lipušček je opravil veliko delo. Vzpodbudno je, da so tudi člani odbora pripravili prispevke, nekateri tudi po dva ali tri. Novost v tem zborniku so povzetki, ki pa so žal nedosledni. Ponekod, kjer bi moral biti, ga ni, marsikje pa je nepotreben. Povzetki so ali samo v italijanskem ali angleškem jeziku, ponekod v slovenskem in italijanskem, slovenskem in angleškem ali slovenskem in nemškem jeziku.

Tolminski zbornik 1997 je posvečen predvsem za vse Primorce pomembnemu jubileju, 50-letnici priključitve k matični domovini. Posvečen pa je tudi pomembni kulturni pridobitvi v obnovljeni stavbi Coroninijeve graščine, razširjeni in izpopolnjeni Tolminski muzejski zbirki z novo postavitevjo zbirki »Arheološka predstavitev Tolminske« in »Iz zakladnice ljudske kulture Tolminske.« Slovesno odprtje muzejskih zbirk je bilo oktobra 1995. Muzej je pridobil prostore za občasne razstave, v katerih že drugo leto poteka bogat program. Poleg občasnih razstav prireja muzej predstavitev novih publikacij. Muzej je skupaj z občino Tolmin oblikoval program akademskih večerov. Prvi je bil 27. novembra 1997 s predavanjem akademika prof.dr. Emilijana Cevca, drugi pa 20. januarja 1998, ko je predaval akademik prof.dr. Stane Gabrovec.

Zbornik ima poleg uvodnega dela še tri razdelke. Prvi, poljudnoznanstveni del, uvaja verz iz poezije Ljubke Šorli *Zgodovina dalje dnevnik piše*; drugi obravnava besedno, likovno in glasbeno umetnost pod skupnim naslovom *Pod obokom čarobnih vej* in tretji zajema pestro paleta krajših poljudnih prispevkov pod skupnim naslovom *Misel moja vse bo preletela*. Zbornik je opremljen z bogatim črno-belimi (143) in barvnimi slikovnim gradivom (57). S svojimi prispevki je sodelovalo kar 56 avtorjev.

V uvodnem delu so prispevki župana občine Tolmin Ivana Božiča, uvodna beseda glavnega urednika Janeza Dolenca in razmišljanja Borisa Fillija o Tolminski 50 let po pariški mirovni pogodbi.

Pesem Ljubke Šorli *Razmišljanje*, iz katere je vzeta verz *Zgodovina dalje dnevnik piše*, je posrečen uvod v prvo obravnavano tematiko.

V prvem razdelku je na prvem mestu prispevek Damjane Fortunat Černilogar z naslovom *Muzej v Tolminu od prvih zametkov do nove podobe in moderne postavitve*. Avtorica je pripravila pregled najpomembnejših dosežkov in prizadevanj muzeja. Predvsem v prvem delu je poudarila pomen delovanja kustosinje Marije Rutar, leta 1971 dobitnice Valvasorjeve nagrade za delo na področju zgodovine in domoznanstva. Njeno požrtvovalno delo v muzeju in številni objavljeni članki iz zgodovine in etnografije Tolminske so zapustili velik pečat. Njeni dolgoletni sodelavci so ji leta 1983 v preddverju muzeja postavili spominsko ploščo.

Muzej se je razvijal in dograjeval v dveh smereh. Prva pomeni prostorsko širitev od vlažnih prostorov v pritličju Coroninijeve graščine, od dolgoletnih pogajanj za pridobitev primernejših prostorov, do razširitve muzeja v prostore, ki zajemajo pritličje, dve nadstropji in mansardo. Vzporedno se je bogatil muzejski fond z zbiranjem muzealij, arhivskih dokumentov, slikovnega gradiva in številnih zapisov o nekdanjih obrtneh, šegah in navadah. Prispevek obravnava razvoj muzeja od prvih zametkov leta 1950 in oblikovanja muzejskega fonda, ki je sprva štel 400 predmetov, nato uradnega odprtja muzeja leta 1955 s predstavitevjo etnografske zbirke in razstave NOB, do današnje podobe in načrtov za naprej. Muzej je v vseh teh letih pripravil številne razstave in sodeloval pri različnih projektih. Vseh v prispevku ni bilo moč zabeležiti. Danes hrani muzej že okrog 6.000 predmetov. Avtorica na koncu izpostavi leto 1992, ki za muzej vsekakor pomeni prelomnico. Takrat se je namreč pričela celovita obnova Coroninijeve graščine, ki je povsem spremenila podobo muzeja in omogočila tudi siceršnje vključevanje muzeja v kulturna dogajanja Tolmina.

Sledi pet člankov, ki jih povezuje rdeča nit – grad na Kozlovem robu nad Tolminom. Prvi od teh je prispevek Mitja Guština *Arheološka sanacijska dela in programi*. Grad na Kozlovem robu je imel pomembno vlogo v zgodovini, nekako od 17. stoletja naprej pa je hitro propadal. Danes je grad ruševina. Leta 1964 je Zavod za spomeniško varstvo Gorica začel z odkrivanjem ruševin. Predvidena sanacijska dela pa so takrat žal zastala. Ponovno je ideja o sanaciji ruševin zaživela po razglasitvi

ruševin gradu na Kozlovem robu za kulturni spomenik leta 1990 in z novo postavitvijo prenovljene muzejske zbirke v Tolminu leta 1995. Izdelan je bil delovni načrt za obdobje 1996–2000. Sprejeto je bilo načelno konservatorsko stališče, da se glede na možnosti utrdi grajsko ruševino. V letih 1996–1997 so potekale arheološke raziskave Centra za srednjeveške in novoveške študije pri Oddelku za arheologijo ljubljanske Filozofske fakultete v sodelovanju z Goriškim muzejem. Leta 1997 je bil postavljen začasen lesen most na prvotni lokaciji dostopa na grad.

Beatrice Žbona Trkman je v prispevku *Renesančne najdbe z gradu na Kozlovem robu* podala prikaz najdenih predmetov, odkritih med sanacijskimi deli leta 1964. Prispevek govori o kovinskih predmetih, orožju, keramičnem posodju in steklovini – opisana je raba, način serviranja hrane in prehranjevanja. – Nataša Štupar Šumi piše o *Razvoju naselja Tolmin z gradom Kozlov rob*. V študiji podaja tezo razvoju naselja Tolmin s Kozlovim robom in z vaškimi naselji v neposredni bližini in okolici kot dopolnilni širši prostorski sestavini primarnega zgodovinskega jedra. – Janez Dolenc v dveh prispevkih prav tako govori o Kozlovem robu in sicer obravnava *Kozlov rob v ljudskem izročilu in Kozlov rob v književnosti*. Grad je motiv več ljudskih pripovedk, prav tako grofje, ki so prebivali na gradu. Pogosto se pojavlja tudi v književnosti – pesmi, ljudske povedke, zgodovinski romani in mladinske povesti.

Sledi prispevek Franca Rupnika *O začetkih verskega življenja in ustanovitvi fara na Tolminskem*. – Silvester Gabršček v prispevku *Cerkev sv. Brikcija na Volarjih* obravnava nastanek omenjene cerkve, predvsem pa se posveti pred časom odkritim freskam in zaključim, da gre za kvaliteten, tudi ikonografsko vabljiv spomenik. – Jožko Humar nam v zanimivem prispevku *Lutrovci na Tolminskem* prikaže pojav luteranstva, ki je v drugi polovici 16. stoletja segel tudi na Tolminsko.

Sledi prispevek Janeza Dolenca *Dva dokumenta o kaznovanju tolminskih puntarjev zaradi upora leta 1713*. Avtorju je uspelo pridobiti bogato arhivsko gradivo v Dvornem arhivu na Dunaju in graškem Deželnem arhivu. Dokumenti so odkrili vsa imena kaznovanih upornikov 20. 21. in 23. aprila 1714 in način izvedbe kaznovanja. Objavljena sta najpomembnejša dela poročila o eksekuciji puntarskih voditeljev in kaznovalni del, ki govori o zaplembi imovine ter prepis koncepta poročila cesarju Karlu VI. o eksekuciji 11 tolminskih puntarjev. Doslej neznan imena usmrčenih 21. aprila so Toni Pauschler (Pavšler), Michael Waloch (Baloh), Jacob Velicogna (Velikonja) in Jacob Gruden.

Področje Trebuše je le redko predmet strokovnih obravnav, zato niti ne preseneča odločitev o izvajanju raziskovalnih nalog v okviru Mladinskih raziskovalnih taborov v poletnih mesecih v Dolenji Trebuši (1996–1998). Tudi Damjana Fortunat Černilogar je v prispevku *Gorenja Trebuša v preteklosti* obdelala manj znano zgodovino teh krajev in sicer delovanje steklar (glazut) in domačih obrti, predvsem željarstva.

France Baraga je v prispevku *Vizitacijski zapisniki župnij tolminskega arhidiaconata 1751–1756* objavil zanimive zapise, ki poleg tega, da nudijo informacije o cerkvah v tem času, prikazujejo tudi takratno stanje. – Edo Kozorog in Janko Žigon sta obdelala dosedaj neznan Flameckov načrt za državne gozdove na Tolminskem iz leta 1770. Hranijo ga v državnem arhivu v Trstu. – Branko Marušič je svoj prispevek posvetil dvestoletnici zahvalne pridige tolminskega župnika in dekana Janeza Beneša (Banessa). Članek obravnava Bonešovo življenje in označuje njegove objave.

Drago Terpin je v prispevku *Tolmin z okolico ob koncu 18. in začetku 19. stoletja* na podlagi franciscejskega katastra razbral zanimive podrobnosti iz tedanjega kmečkega življenja. Kot primer si je izbral okraj Tolmin in okoliške vasi. Za Tolminsko so mape izdelali leta 1822 in jih sedaj hrani Arhiv Slovenije, besedni del pa Archivio di Stato v Trstu. – Nastanek čitalnic na Tolminskem je tema Anuške Šavli Kurinčič. Leta 1862 je v Tolminu pričela delovati prva narodna čitalnica na Goriškem in druga na Primorskem.

Zanimiv je še neobjavljen zapis Janeza Lipuščka iz Pečin. Za objavo ga je pripravila in opremila z opombami *Karla Kofol*. *Zapisnik useh stvari* predstavlja le manjši del zapisov Janeza Lipuščka. Original hranijo njegovi potomci na Pečinah št. 4, (prepis v veliki meri popravljen in spremenjen) je v Tolminski muzejski zbirki. Objavljeni zapis opisuje dela in dogodke v obdobju od leta 1878 do leta 1911.

Žarko Rovšček je ob stoletnici organiziranega planinstva na Tolminskem prispeval članek *Nepretrgana naveza*, ki je nekakšen pregled delovanja planinskega društva od leta 1896 do ponovne obuditve društva v Tolminu leta 1946. Zaključim, da se stoletna planinska naveza kljub različnim zgodovinskim pretresom ni pretrgala.

Sledi objava vojnega dnevnika Karla Batistutta, ki je bil kot mnogi drugi mobiliziran leta 1914. Tolmin je zapustil 26. julija 1914 in takrat je tudi pričel pisati dnevnik, ki ga je zaključil 7. januarja 1915. Karel Batistutta se je vrnil v Tolmin februarja 1919, kjer je leta 1970 tudi umrl. – Prispevek o prvih tolminskih študentih na Univerzi v Ljubljani z naslovom *Orali so ledino na Univerzi* je delo mladega zgodovinarja Aleksandra Lavrenčiča.

Zanimiv pa tudi obsežen je prispevek Borisa Mlakarja *Italijanska oblast v Tolminu ob začetku druge svetovne vojne*. Prispevek je razdeljen na uvodni del in tri podpoglavja. V prvem na kratko predstavi upravni razvoj ožje Tolminske do druge svetovne vojne. V osrednjem delu prispevka teče beseda o delovanju občinske uprave oziroma županstva. Avtor je podal italijansko terminologijo v upravi in v javnem življenju. Navedel je italijanske nazive za tolminske kraje in ulice v Tolminu. V zadnjem delu pa se je avtor dotaknil političnih, represivnih in vojaških organov v občini. – Nataša Nemeč v prispevku osvetli usodo italijanskih vojaških enot v maju 1945 na Tolminskem in ovrže trditve piscev knjig iz Pordenona R. Pirine in F. Liberinija, da so bili bersaljerji v Tolminu pokončani.

Daljši prispevek Cirila Zupanca *Na Bovškem maja in junija 1945* je nastal po zapisih Jožeta Mlekuža-Dorjana, ki je napisal kroniko Bovca pod italijansko in nemško okupacijo. V trinajstih podpoglavjih je opisano doživljanje ljudi v Bovcu in bližnjih vaseh ob koncu druge svetovne vojne. Prav vasi na Bovškem je nova razmejitev na cono A in B najbolj prizadela. Vasi Log Čezsoški, Čezsoča, Lepena, Soča in Trenta so bile dobesedno odrezane od sveta. Tudi zaradi tega so tamkajšnji prebivalci posebej radostno dočakali in doživljali priključitev 15. septembra 1947.

Roman Medved je osvetlil dogajanja na področju Tolminske v času vojne za samostojno Slovenijo leta 1991. Delovanje enot TO Tolmin je bilo ocenjeno zelo pozitivno, saj so brez uporabe orožja dosegle dobre rezultate.

Silvo Torkar je v prispevku *O priimkih v Baški dolini* na podlagi historičnih zapisov prikazal nastanek nekaterih priimkov. Osnovni vir so mu bili urbarji, katastrski zapisi in načrti. Podal je seznam priimkov, ki so bili izpričani v prejšnjih stoletjih na območju Baške doline. – Ljudske šege in vraže v vasi Tolminske Ravne je obdelala Angelca Brešan.

Vsi dosedaj omenjeni prispevki so v sklopu prvega dela zbornika. Zlasti nekaj prispevkov na koncu tega razdelka bi mogoče kazalo uvrstiti v drugi del.

Razdelek *Pod klobukom čarobnih vej* vpelje pesem Ljubke Šorli *Večer v gozdu*. S svojimi deli se nam predstavijo štirje zanimivi literarni ustvarjalci Saša Vuga, Boris Jukič, Zdravko Duša in Jožek Štucin. Maja Jerman Bratec je predstavila tri mlajše slikarje Borisa Yuri Božiča, Jano Dolenc in žal pokojnega Andreja Skalina.

Sledi zapis Emilijana Cevca, ki nam predstavi dva tolminska reliefa iz konca 16. stoletja – sklepnik Sv. Lucije iz Modreja in sklepnik Marije iz Idrije pri Bači. – Marko Vuk je osvetlil pomen Ivana Čarga za slovensko umetnost. Ivan Čargo je bil rojen v Tolminu. Goriški muzej je obsežno Čargovo razstavo pripravil leta 1981 na gradu Kromberk. Avtor v prispevku poda njegovo življenjsko in ustvarjalno pot.

Že v prvem *Tolminskem zborniku* leta 1956 je bil prispevek o Simonu Gregorčiču in takrat prvič objavljen pesnikov rodovnik po očetu. V zadnjem času je prišlo do novih odkritij, ki omenjeni rodovnik dopolnjujejo in ga ponekod korigirajo. Damjana Fortunat Černilogar je nedavno s pomočjo kobariškega dekana Franca Rupnika izdelala tudi pesnikov rodovnik po materi. V prispevku *Simon Gregorčič – njegov rod in rojstna hiša* sta tako prikazana oba rodovnika.

Sledijo prispevki o glasbenih ustvarjalcih Tolminske. Marta Filli je v prispevku *Ljubka Šorli Bratuževa* obudila spomin na njeno življenjsko pot in zlasti njeno bogato pesniško zapuščino. V prispevku *Tolminski glasbeni ustvarjalci in poustvarjalci prejšnjega časa* se je spomnila na tolminsko operno pevko Gabrijelo Mrak, Andreja Hrabroslava O. Vogriča in Danila Devetaka. – Ada Klinkon predstavlja ustvarjalno pot Vinka Fillija, skladatelja in dirigenta. – Jožek Štucin predstavlja skladatelja Matija Bravničarja, Vera Clemente-Kojić profesorja Makso Pirnika, zborovodjo in skladatelja, Pavel Dolenc pa predstavlja skladatelja Ubalda Vrabca in njegovo opero *Tolminski puntarji*.

Na Tolminskem je vsekakor še veliko pomembnih ustvarjalcev različnih področij. Že pri pripravi zbornika je nastala dilema, katere Tolmince predstaviti. Vsekakor bi morali omeniti tudi dr. Petra

Štiha, priznanega in ustvarjalnega zgodovinarja. Prav zaradi (včasih tudi vročih) polemik je nastala pobuda naj se eno izmed številkk zbornika posveti znamenitim Tolmincem.

V tretji zaokroženi celoti zbornika pod naslovom *Misel moja vse bo preletela*, ki jo vpelje pesem Ljubke Šorli *Misel moja*, se zvrstijo različni prispevki. Prvi govori o delovanju turističnega društva v Tolminu. Štirje prispevki obravnavajo kmetijsko problematiko. V nadaljevanju pa so prispevki, ki prikazujejo dolgoletno delo tolminske gimnazije, glasbene šole in knjižnice Cirila Kosmača. – Sledi posthumno objavljen članek Hinka Uršiča *Zgradili smo kočjo*. Planinsko temo nadaljuje Edo Kozorog s prikazom alpinističnih odprav v tuja gorstva.

Na Tolminskem se je ohranilo kulturno izročilo tudi z delovanjem različnih folklornih skupin kot sta folklorni skupini na Šentviški planoti in v Tolminu. – V zadnjem delu zbornika je še nekaj krajših prispevkov z različno tematiko. Zanimivo je razmišljanje Radovana Lipušček o terminu Severna Primorska. Avtor meni, da je primernejše Posočje, »ki ima svojo geografsko, zgodovinsko, kulturno, pa tudi ekonomsko in demografsko 'dušo.'«

Zbornik je kljub nekaj tiskovnim napakam in manjšim nerodnostim pri podnaslavljanju fotografij vsekakor velika pridobitev za Tolminsko. Izdajo zbornika so podprli občina Tolmin, Elektro Primorska, Nova KBM d.d. Področje Nova Gorica, Zavarovalnica Triglav in grafika Soča.

Dejstvo, da se je bivša občina Tolmin razdelila na občine Bovec, Kobarid in Tolmina, je botrovalo odločitvi, naj tokratni Tolminski zbornik obravnava samo problematiko sedanje občine Tolmin. Jasno je, da nekaterih člankov ni bilo moč omejiti na tako ozek prostor. – Menim, da taka usmeritev ni dobra. Nekateri so zagovarjali tezo, češ da imajo Bovčani že nekakšen svoj zbornik *Soški protokol*, Kobaridci publikacijo *Kobarid* (1997), zato naj tudi Tolminci pišejo samo o ožji Tolminski. Dejstvo pa je, da gre za zgodovinsko zaokroženo celoto, ki je bila skozi zgodovino podvržena različnim oblastem; kot celoto jo je treba tudi obravnavati.

Upati je, da je prva evforija ob nastanku novih občin, ko se je marsikaj razdruževalo, minila in da so ljudje spoznali, da se marsikaj lažje doseže s sodelovanjem in skupnimi projekti. Nekateri so to že dojeli. Zelo spodbuden je predlog, naj se prihodnji zbornik ponovno pripravi za celotno Zgornje Posočje in upam, da bo zagledal luč sveta vsaj v roku petih let.

Damjana Fortunat Černilogar